

УДК 378.1:7

Анна Куса

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ СТУДЕНТІВ ТВОРЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Сьогодні в Україні, як ніколи, гостро постає питання естетизації життя суспільства. Це вимагає посилення культурологічної спрямованості освіти. У Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI століття), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції загальної мистецької освіти, Національній державній комплексній програмі естетичного виховання (проект), Державній програмі “Вчитель” наголошується на необхідності формування особистості, яка характеризується шанобливим ставленням до культури, мистецтва, історії та має можливість формувати естетичні почуття, художній смак, інтереси та художні ідеали. Тому проблема формування смаку, зокрема художнього, набуває особливого значення як у державотворчих, так і в освітніх процесах. У процесі художньої освіти у студентів формується індивідуально-оцінкове ставлення до творів мистецтва, відбувається знайомство зі світовими шедеврами та кращими зразками художніх творів майстрів, завдяки чому здійснюється духовне зростання особистості.

В історії людства поняття, пов’язане з категорією “смак”, відоме ще з давніх часів. Найперші прояви здатності людини визначати за безпосереднім почуттям естетичні цінності предметів і явищ за зразком “подобається – не подобається”, “гарно – не гарно” були суто імпульсивною реакцією індивіда на оточуючу дійсність. Така невимовна оцінка мала тенденцію ускладнюватися, усвідомлюватися особистістю, а в кінцевому результаті – впливати на поведінку і переживання людини, регулюючи її емоційні реакції. Опосередковано смак впливав і на розвиток інтелекту, людина починала розглядати оточуючий світ через призму естетичних категорій, таких як прекрасне і потворне, піднесене і низьке, комічне і трагічне. З удосконаленням способу життя сфери впливу смаків значною мірою поширювалися на діяльність, працю, характер спілкування, на все багатогранне формування особистості. Зростає і зворотний вплив смаків особистості на економічний і соціальний розвиток суспільства.

Відомо, що вже в античному мистецтві мірилом краси була абсолютна гармонія Всесвіту. Стародавні греки та римляни не сформулювали теоретичне поняття смаку, однак впритул наблизилися до нього,

визначаючи його через вчення про кількісну природу прекрасного. Сократівська ідея прекрасного була розвинена у працях Аристотеля та Платона. Аристотелеве вчення про “співвимірність краси” відповідає тому, що сьогодні називається естетичним смаком.

Аристотель у своєму вченні про “співвимірність краси” підкреслював, що краса полягає в розмірі та порядку, нормативності. Поняття “смак” Аристотель використовував не лише як суто фізіологічну категорію для оцінки якості харчових продуктів, але й у інших значеннях. Розвинений смак, на його думку, виражався умінням підібрати одяг та прикраси, у спілкуванні, у володінні музичним мистецтвом [1, с. 75]. Філософ у розповідях про життя гетер відзначав, що вони вигідно відрізнялися від інших жінок гарним смаком, що подобалося чоловікам.

Давні римляни, підкоривши Афіни, багато запозичили з їхньої культурної спадщини. Сталося так, що грецькі полонені філософи, митці, педагоги збагачували Рим своєю художньою творчістю. Грецький етнос став фактором формування римських художніх смаків, хоча процес їх виховання не здійснювався в системі, а носив спонтанний характер. Представники римської влади стверджували, що спів не є пристойним заняттям для державних діячів, навіть гра на музичних інструментах вважалася ганебною справою для вільних римлян. У той же час вихованню художнього смаку відводилося чільне місце в приватних школах (заклади Орбілія, Палемона) для дітей римської еліти, де підлітки ознайомлювались із літературою, історією та мистецтвом.

Епоха Відродження започаткувала розвиток індивідуальності, що вимагала суб’єктивної, самостійної оцінки художнього твору. Така оцінка ґрунтується на почутті естетичного задоволення, почутті художнього смаку. Категорія естетичного смаку з’явилася в європейській науці у XVII ст. як результат розвитку нових течій мистецтва XV – початку XVII ст., що ламали старі канони і породжували потребу в універсальних критеріях їх оцінки. З іншого боку, розвиток індивідуальності, започаткований епохою Відродження, ставив питання про можливість суб’єктивної, самостійної оцінки художнього твору, яка ґрунтується на почутті естетичного задоволення або смаку. Виникла суперечність між універсальністю природи смаку та суб’єктивністю оцінки. Наприклад, Ф. Ларошфуко назвав смак індивідуальною рисою людини, тому важко, а іноді неможливо помітити гарний смак, що лежить у розпізнаванні справжніх переваг явищ, що розглядаються. “У деяких людей розуму більше, ніж смаку, в інших смаку більше за розум. Людські уми не є такими різноманітними та примхливими, як смаки”, — стверджує він у

“Максимах і моральних роздумах” [4, с. 214]. Разом із тим гарний смак, на його думку, передбачає ясність та об’єктивність суджень.

Особливий внесок у розв’язання цієї суперечності вніс видатний німецький філософ І. Кант. Попередники І. Канта вже зробили крок до переоцінки чуттєвого й ірраціонального, що становило основу нового уявлення про людину. Вони визначали смак як здібність інтуїтивно відчувати прекрасне, як почуття, що вільне від будь-яких утилітарних міркувань і незалежне від суджень розуму, яке означає здатність розуміти і насолоджуватися красою та мистецтвом. Відомий іспанський філософ Грасіані-Моралес у трактаті “Настільний віщун”, визначаючи три здібності людського пізнання: “творчий дух”, “міркування” й “пречудовий смак”, відносив смак до пізнання прекрасного й оцінки творів мистецтва.

Г. Гегель, проаналізувавши у своєму першому томі “Естетики” [2] погляди Ш. Ватте, Г. Рамлера та інших, зауважує: перш за все під смаком розуміли вірне розташування частин, художню трактовку матеріалу та загалом “зовнішню сторону художнього твору”. При цьому виявилось, що така здатність сприйняття не є образом міцно закарбованого та сліпого інстинкту, який сам по собі був би нездатним розрізнити, а витончене культурою відчуття прекрасного, що отримало назву “смак”. Г. Гегель критикував попередню естетику за розуміння смаку як абстрактної, описової категорії, що окреслюється лише зображенням зовнішньої поверхні предметів і явищ, намагаючись виявити об’єктивну основу смаку, при цьому вказуючи на можливість його цілеспрямованого виховання.

Отже, у більшості творів класиків філософії відображено підхід до смаку особистості як до феномена естетичної культури, що виявляється у внутрішньому відчутті краси та гармонійної цілісності світу.

Сьогодні з’явилася ціла низка наукових, науково-популярних праць із проблеми формування та розвитку художнього смаку. Її розглядають багато дослідників: філософів, мистецтвознавців, педагогів, психологів, таких як Л. Антонова, Г. Апресян, Н. Арініна, Ю. Борев, А. Буров, Ж. Вартанова, Л. Виготський, Є. Кв’ятковський, М. Киященко, Л. Коган, А. Комарова, Л. Левчук, В. Липський, Н. Лейзеров, І. Маца, В. Мозгот, А. Молчанова, М. Овсянников, В. Разумний, С. Рубінштейн, В. Скатерщиков, А. Сохор, Л. Столович, Б. Теплов, Ю. Фохт-Бабушкін, Ю. Шаров, Л. Шульц, В. Яковлев та ін.

Аспекти проблеми, зверненої до розвитку художнього смаку студентів-дизайнерів у процесі освоєння мистецтва, відображені у працях І. Гончарова, Л. Горюнової, Є. Кв’ятковського, А. Крицької, Г. Нейгауза, Б. Неменського, В. Мозгота, Г. Ципіна, Б. Юсова та ін. У висві-

тленні даної теми вагомі роботи Ю. Борева, Є. Бондаревської, А. Бурова, М. Кагана, А. Павловського, Л. Печко, Е. Торшілової, В. Шестакова, Л. Школяр, Е. Яковлева та ін. У роботах цих авторів розглядаються найбільш загальні та специфічні проблеми розвитку мистецтва у взаємозв'язку із суспільною свідомістю, філософські аспекти формування особистості, теоретичні проблеми, які виступають в якості наукових підстав вивчення природи смаку, а також методологічні аспекти наукового аналізу естетичної свідомості та її складових.

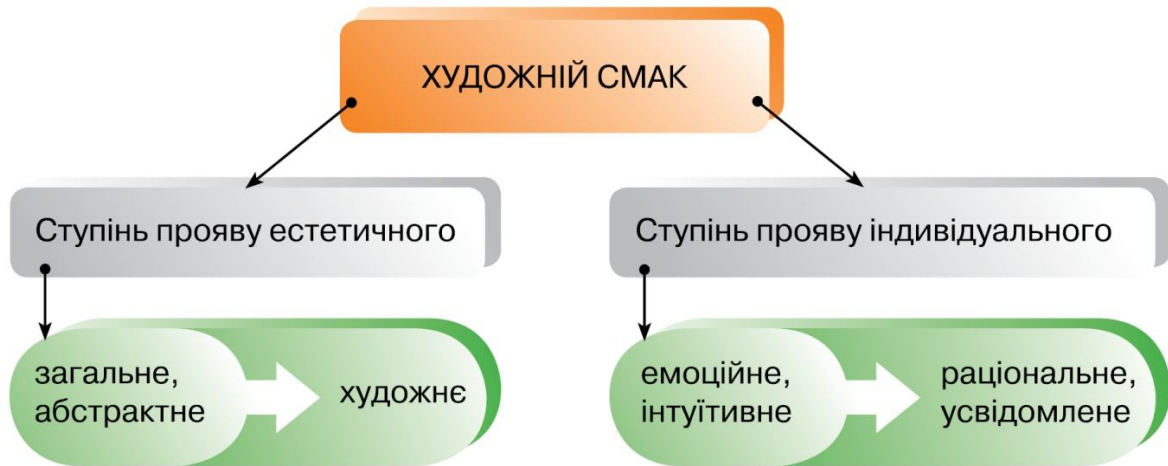
Художній смак – динамічна, інтегративна властивість особистості, що є передумовою і результатом її творчої діяльності. Це умова сприйняття гармонії навколишньої дійсності, результат естетичної діяльності людини, насамперед, її авторського, глядацького сприйняття художнього твору, навколишнього світу.

Формування художнього смаку здійснюється за таких умов: наявності можливості творчого вибору в образотворчій діяльності; оволодіння різними художніми прийомами, матеріалами та техніками виконання живописних і графічних композицій; використання наочного матеріалу.

Методологічною основою дослідження стали філософські, психологічні та педагогічні концепції, що розкривають категорію “художній смак” як відображення взаємозв'язку особистості та пізнання; положення про творчу сутність людини, ідеї гуманізації освіти, концепції особистісно-діяльнісного, особистісно орієнтованого, ціннісно-особистісного підходів у вихованні, положення про роль образотворчої діяльності в естетичному вихованні.

Художній смак – найважливіший компонент естетичної свідомості, який формується при впливі справжніх цінностей. На розвиток художніх орієнтацій студентів повинно впливати засвоєння художніх образів, понять і уявлень про красу, прекрасне і виразне в мистецтві та навколишній дійсності. Розвинений художньо-естетичний смак є протиположним негативному впливу псевдокультури, орієнтиром в освоєнні мистецтва і явищ навколишньої дійсності та в кінцевому результаті – фактором удосконалення духовної культури майбутнього дизайнера.

В обґрунтуванні свого розуміння поняття “художній смак” ми дійшли висновку, що “художній смак” особистості визначається ступенем прояву естетичного (об'єктивного) як перехід від загального й абстрактного в оточуючому середовищі до художнього (суб'єктивного) у творах мистецтва та ступенем прояву індивідуального, суспільного ставлення людини до естетичного як перехід від емоційного, інтуїтивного до раціонального, усвідомленого (Рис. 1).

Рис. 1. Структура визначення поняття “художній смак”

Виокремлено такі рівні прояву смаку:

1. Психофізіологічний – смак постає як одна з рушійних мотиваційних психічних якостей, що постійно корегує вчинки та діяльність особистості.

2. Соціальний – смак виступає як діалектична єдність суспільного, особливого й особистісного, колективного й індивідуального.

3. Гносеологічний – індивідуальний вияв смаку базується завжди на вноrmованих у суспільному житті уявленнях про різноманітні прояви естетичного. Смак кличе людину на пошуки щирої духовної гармонії з собою та навколишнім середовищем у її естетичному чуттєво-раціональному вираженні.

4. Онтологічний – сам по собі художній смак розвивається разом із розвитком людини, навіть будучи сформованим, він не залишається незмінним [3].

Ще один аспект психологічної сутності смаку відображений у дослідженнях А. Бурова, М. Киященко, Н. Лейзерова, В. Скатерщикова. Дослідники зазначають, що смак – дуже мінливе явище. Він визначається не лише віком людини, але й середовищем, у якому вона виховувалася й існує, рівнем і змістом її освіти, досвідом художньої діяльності тощо. Великого впливу у процесі формування смаку особистості набуває професійне середовище і професійна діяльність. Для дизайнера естетично організоване середовище, краса людських відносин, вчинків, дій є невід’ємною характеристикою його професійної діяльності. Тобто як прояв певної соціально визначеної естетичної норми сфера і зміст діяльності дизайнера вимагають наявності естетичного смаку. Але раціоналізація естетичних оцінок надзвичайно складна, якщо вона не торкається конкретних способів відтворення естетичного в реальних творах людини. Не сягаючи вершин мистецтва, вони можуть втілюватися у засобах, результатах професійної діяльності. Отже, художньо-естетичний смак можна розглядати як проміжну фор-

му існування художнього смаку, особливості якої визначаються змістом і засобами професійної діяльності особистості.

Наступний крок дослідження був спрямований на визначення структурних компонентів художньо-естетичного смаку (Рис. 2).

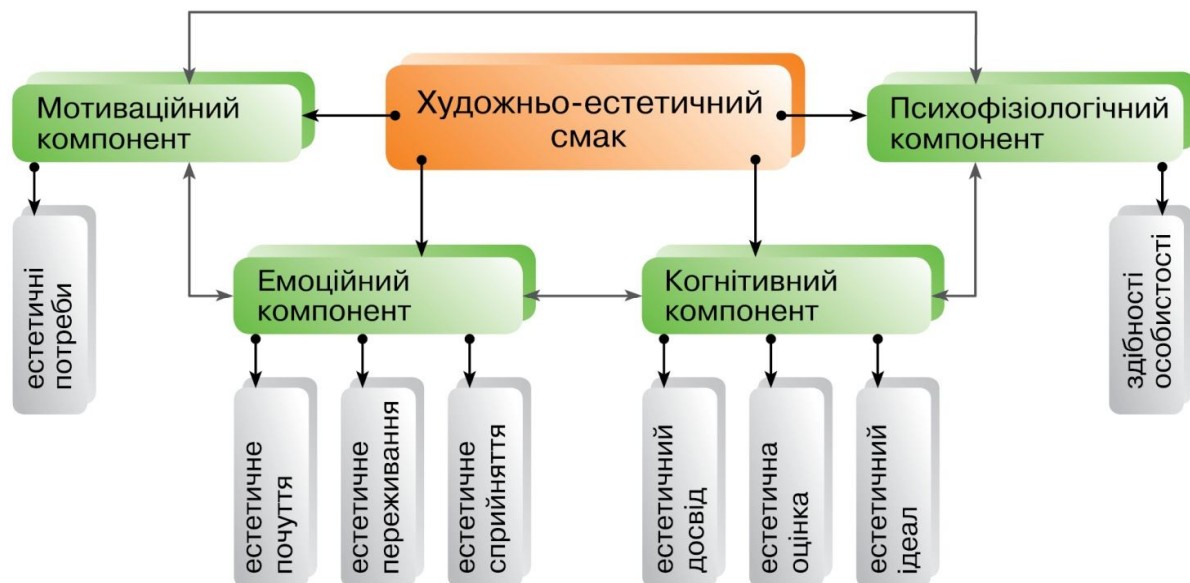

Рис. 2. Структурні компоненти художньо-естетичного смаку

На думку більшості дослідників, емоційний компонент у формуванні художньо-естетичного смаку має такі складові: естетичне почуття, естетичне переживання й естетичне сприйняття. Когнітивний компонент складається з естетичного досвіду, естетичної оцінки й естетичного ідеалу. Естетичні потреби характеризують мотиваційний компонент. Психофізіологічний компонент характеризує здібності особистості, що визначають її чутливість до прояву естетичного.

Дослідження художнього смаку як особистісної якості, що розвивається під впливом співвідношення емоційного і раціонального, загальнолюдського та конкретно-індивідуального в діяльності особистості, дозволяє визначити три форми його існування[3]:

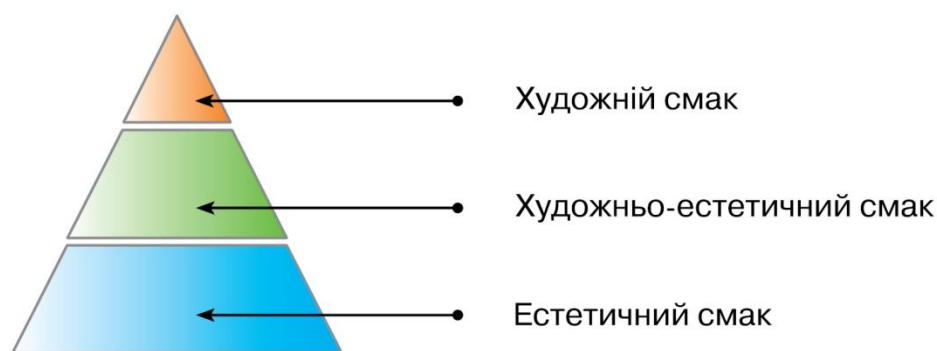
Естетичний смак – загальнолюдська якість, що характеризується високим рівнем емоційної чутливості, мобільністю, гнучкістю і мало-розвиненою естетичною діяльністю. Прояви естетичного смаку спираються на безпосередні емоції та визначаються суспільним естетичним ідеалом, прагнуть до певної усталеності, розвитку в себе і для себе. Естетична оцінка слабо аргументована, естетичне сприймання має поверхневий характер, естетичні потреби залежать від суспільно визначених норм естетичного смаку, естетичний досвід має пасивно-споглядальний характер, естетична діяльність має репродуктивний характер.

Художньо-естетичний смак – специфічна професійно-особистісна якість, що характеризується відносною константністю, високим когнітивним рівнем, розвинутою естетичною мотивацією, аргументованим оцінним міркуванням і виявляється у будь-якій професійній діяльності. Прояви художньо-естетичного смаку спираються на гармонійний синтез емоційного та раціонального, визначаються переважно суспільним і груповим естетичним ідеалом, прагнуть до відносної константності та впливу на інших, естетична оцінка раціонально аргументована та доведена, естетичне сприймання зумовлене характером професійної діяльності, естетичні потреби підкорені професійній діяльності, естетичний досвід трансформується у професійній діяльності, естетична діяльність відображається у професійній діяльності.

Художній смак – конкретно індивідуалізована вища форма особистісного вияву смаку, що реалізується в художній діяльності та прагне до естетичної досконалості. Прояви художнього смаку вбирають у себе духовну красу в усіх її формах існування та визначаються сакральними цінностями, прагнуть до есхатологічного простору та гармонійної досконалості, естетична оцінка всебічно розгорнута й індивідуалізована, естетичне сприймання має глибокий всебічний характер, естетичні потреби стимулюють творчу діяльність, естетичний досвід реалізується у творчій діяльності, естетична діяльність прагне до творчої самореалізації.

Естетичний смак – перший рівень розвитку смаку, що розвивається в особистості заради проявів самої особистості, загальнолюдська риса, яка може бути властивою кожній людині. Художньо-естетичний смак – другий рівень розвитку смаку, із суто особистісної риси перетворюється на професійно-особистісну, яка впливає не лише на повсякденну, але й на професійну діяльність людини. Художній смак – третій рівень розвитку смаку, найбільш розвинена форма смаку, найвищий рівень естетичного розвитку особистості, що виявляє себе у спеціалізованій творчій діяльності, спрямованій на створення творів мистецтва (Рис. 3).

Рис. 3. Рівні розвитку смаку

Таким чином, ми визначаємо художньо-естетичний смак дизайнера як професійну рису особистості, що характеризується чутливістю до сприймання і переживання естетичного в усіх його проявах, здатністю усвідомлено й аргументовано оцінювати природні предмети, явища, предмети мистецтва з точки зору їх естетичності та здатність здійснювати професійну діяльність за законами та зразками естетичного.

Посилання:

1. Даниленко, В. Дизайн України у світовому контексті художньо-проектної культури. — Харків : ХДАДМ “Колорит”, 2005. — 243 с.
2. Жигайло, Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : монографія. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — 336 с.
3. Крицька, А. М. Психологічні компоненти формування художнього смаку майбутніх дизайнерів // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. — Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2011. — Т. X. — Вип. 20. — С. 329-337.
4. Максименко, С. Д. Основи генетичної психології / С. Д. Максименко. — К. : НПУ Перспектива, 1998. — 543 с.
5. Максименко, С. Д. Особистість : прогноз розвитку і життєвий шлях : [Про пробл. прогнозування псих. розвитку] // Психолог / С. Д. Максименко. — 2006. — Лют. (№ 7). — С. 5-10.
6. Моляко, В. О. Психологічна готовність до творчої праці. — К. : Знання, 1989. — 48 с.
7. Савчин, М. В. Духовний потенціал людини : монографія / М. В. Савчин. — Івано-Франківськ, 2001. — 202 с.

References (transliterated and translated):

1. Danylenko, V. Dyzain Ukrainy u svitovomu konteksti khudozhno-proektnoi kultury (Ukrainian design in the global context of art and design culture). Kharkiv, 2005. 243 p.
2. Zhyhailo, N. I. Psykholohiia dukhovnoho stanovlennia osobystosti maibutnoho fakhivtsia : monohrafiia (Psychology of spiritual formation of future professional : Monograph). Lviv, 2008. 336 p.
3. Krytska, A. M. Psykholohichni komponenty formuvannia khudozhnoho smaku maibutnikh dyzaineriv (Psychological components of future designers' artistic taste formation). // Actual problems of psychology: Psychology of learning. Genetic Psychology. Medical Psychology: Collected works of H. S. Kostyuk Institute of Psychology of National Academy of Pedagogy of Ukraine / S. D. Maksymenko (ed.). Nizhyn, 2011. Vol. X. Issue 20. P. 329-337.
4. Maksymenko, S. D. Osnovy henetychnoi psykholohii (Basics of genetic psychology). Kyiv, 1998. 543 p.
5. Maksymenko, S. D. Osobystist : prohnoz rozvytku i zhyttievyi shliakh : [Pro probl. prohnozuvannia psyk. rozvytku] (Personality : forecasts of development and ways of life: [On problems of psychological development forecasting] // Psychologist, 2006. February. (№ 7). P. 5-10.
6. Moliako, V. O. Psykholohichna hotovnist do tvorchoi pratsi (Psychological readiness for creative work). Kyiv, 1989. 48 p.
7. Savchyn, M. V. Dukhovnyi potentsial liudyny : monohrafiia (Spiritual potential of a person : Monograph). Ivano-Frankivsk, 2001. 202 p.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2014

A. Kusa

Социально-психологические измерения художественного вкуса студентов творческих специальностей

Статья посвящена изучению социально-психологических измерений художественного вкуса студентов творческих специальностей. Автором представлен художественный вкус как динамическое, интегративное свойство личности, которое является предпосылкой и результатом ее творческой деятельности; выделены уровни и структурные компоненты художественно-эстетического вкуса. Выделено влияние профессиональной среды и профессиональной деятельности на формирование художественного вкуса личности. Методологической основой исследования стали философские, психологические и педагогические концепции, которые раскрывают категорию “художественный вкус” как отражение взаимосвязи личности и познания. Автор определяет художественно-эстетический вкус дизайнера как профессиональную черту личности, характеризующуюся чувствительностью к восприятию и переживания эстетического во всех его проявлениях, способностью осознанно и аргументировано оценивать природные предметы, явления, предметы искусства с точки зрения их эстетичности и способность осуществлять профессиональную деятельность по законам и образцами эстетического.

Ключевые слова: художественный вкус, художественно-эстетический вкус, структурные компоненты, студенты творческих специальностей, будущие дизайнеры.

A. Kusa

Social and Psychological Dimensions of Artistic Taste in Students of Creative Specialties

The article deals with the study of the social and psychological measuring of artistic taste of students of creative specialties. The author considers an artistic taste a dynamic, integrative property of a personality that is a precondition and a result of a person’s creative activity; and distinguishes the levels and structural components of artistic and aesthetic taste. The influence of the professional environment and professional activity on forming personality’s artistic taste is distinguished. Philosophical, psychological and pedagogical conceptions that expose an “artistic taste” category as a reflection of intercommunication of personality and cognition became methodological basis of the research. The author defines the artistic and aesthetic taste of a designer as a personality’s professional trait characterized by the sensitivity to the perception and experience of the aesthetic things in all their forms, the ability to deliberately and convincingly assess natural objects, phenomena, objects of art in terms of aesthetics and the ability to carry out professional activities on the aesthetic laws and patterns.

Key words: artistic taste, artistic and aesthetic taste, structural components, students of creative disciplines, future designers.

Рецензент – доктор психологічних наук, професор Н. І. Жигайло